

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษารูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก และเพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ในขอบเขต 4 งาน คือ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

การศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กเป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากการถอดประสบการณ์กรณีศึกษาจำนวน 1 แห่ง ที่ประสบความสำเร็จในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา จากนั้นนำรูปแบบที่ได้ไปทดลองใช้กับกรณีศึกษาอีก 1 แห่ง ที่ประสบปัญหาด้านการมีส่วนร่วม กลุ่มตัวอย่างได้แก่ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน และผู้ปกครอง เครื่องมือการวิจัยที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสังเกต แบบบันทึกภาคสนาม แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 การถอดประสบการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ใช้วิธีการศึกษาวิจัยในลักษณะของกรณีศึกษา (Case Study) ระยะที่ 2 การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่ การทำตารางประกอบบรรยาย การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 ระบบของรูปแบบฯ ได้แก่ บริบท และตัวป้อน กระบวนการ และผลที่ได้รับ ส่วนที่ 2 แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ ส่วนที่ 3 เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ ข้อสรุปในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ระบบของรูปแบบฯ

ระบบของรูปแบบประกอบด้วย ตัวป้อน (input) กระบวนการ (process) และ ผลที่ได้ (output) จากการมีส่วนร่วม ดังนี้

ตัวป้อน (input) สภาพชุมชนกอไก่ เป็นชุมชนขนาดเล็กตั้งอยู่ที่ตำบลหนองพันจันทร์ กิ่งอำเภอบ้านคา จังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นภูเขาและที่ราบบางส่วน พื้นที่ดังกล่าวเหมาะแก่การปลูกพืชไร่ ไม้ผล ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ ลักษณะภูมิอากาศของชุมชนกอไก่ เป็นแบบมรสุม 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว โครงสร้างของชุมชนกอไก่ประกอบด้วย 114 ครัวเรือนโดยมีจำนวนประชากรจำนวน 425 ชุมชนส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพทำสวน ไร่ และการเกษตร กระบวนการศึกษาและการพัฒนาตนเองโดยการเข้าร่วมโครงการกับองค์การบริหารส่วนตำบลในลักษณะของการฝึกทักษะในโครงการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นและชุมชน สภาพโรงเรียนกอไ้ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลหนองพันจันทร์ กิ่งอำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2517 มีเนื้อที่ทั้งหมด 12 ไร่ 1 งาน 37 ตารางวา เปิดทำการเรียนการสอนเมื่อ 17 พฤษภาคม 2517 ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ปัจจุบัน ปัจจุบันจัดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนทั้งสิ้น 112 คน โครงสร้างการบริหารงาน 4 ด้าน ได้แก่ งานด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป โดยมีคณะกรรมการสถานศึกษาคอยสนับสนุน ส่งเสริม และตรวจสอบการบริหารงานจัดการ รูปแบบการบริหารงานของโรงเรียนกอไก่ เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมของคณะครู คณะกรรมการสถานศึกษา และชุมชนในการบริหารงาน และใช้เทคนิคการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้งานบรรลุเป้าประกอบด้วย C-Community หมายถึง ชุมชน เป็นการนำชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมโดยการแสดงบทบาทของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมประเมินผลในการบริหารการศึกษาทั้งในด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และงานบริหารทั่วไป H-Helping & Healthy หมายถึง การให้การช่วยเหลือและการขอความร่วมมือจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ O-Opportunity หมายถึง การใช้โอกาสที่มีและทำให้โอกาสที่ดี เป็นการไขว่คว้าและหยิบเอาโอกาสที่ดีเมื่อมีโอกาสในสิ่งที่ส่งผลที่ดีต่อการจัดการศึกษารวมทั้งการให้โอกาสนักเรียนและบุคลากรในการพัฒนาความก้าวหน้าในอาชีพและมองเห็นโอกาสจากชุมชนในการนำชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการศึกษา N-National หมายถึงการเน้นการปลูกฝังให้บุคลากรและนักเรียนทุกคนในสถานศึกษามีความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ G-Good Governance หมายถึง การใช้หลักธรรมาภิบาล เป็นหลักการบริหารจัดการองค์กรที่ดี L-Learning หมายถึง การจัดองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ จัดการยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ A-Attitude หมายถึง การสร้างทัศนคติเชิงบวกให้เกิดขึ้นกับบุคลากรทุกคนในหน่วยงาน P-Pride หมายถึง ส่งเสริมสนับสนุนให้ทุกคนมี

ความภาคภูมิใจ ในรางวัลและเกียรติยศ มุ่งสู่การสร้างความเป็นเลิศให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน บุคลากร และชุมชน ให้ทุกคนประสบความสำเร็จ เห็นคุณค่าของตนเอง

ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษา ขนาดเล็ก พบว่า

1. **คุณลักษณะของผู้บริหาร** มีลักษณะเด่นหลายประการที่ส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ได้แก่ 1) ผู้บริหารมีความตั้งใจ มุ่งมั่นทุ่มเทกับการทำงานอย่างเต็มที่ 2) ด้านการบริหารงานบุคลากร ผู้บริหารจะคอยดูแลอำนวยความสะดวกให้กับครูและบุคลากร เพื่อให้ครูและบุคลากรสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนเองได้อย่างเต็มที่ การให้ความสำคัญและให้ความเคารพในด้านการทำงานกับผู้ใต้บังคับบัญชาทำให้ผู้บริหารได้รับการยอมรับจากครูทุกคน ผู้บริหารเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นกันเองมีความอ่อนน้อมถ่อมตนจนเป็นที่ศรัทธาของครูและบุคลากรในโรงเรียน 3) ผู้บริหารเป็นบุคคลที่มีความเป็นผู้นำ มีวิสัยทัศน์ และทำงานเชิงรุก มีความคิดสร้างสรรค์ คิดค้นโครงการและแนวทางใหม่ ๆ เพื่อการพัฒนาโรงเรียน 4) ด้านการบริหารงานงบประมาณ ผู้บริหารมีความโปร่งใส การใช้จ่ายในแต่ละด้านจะมีการปรึกษากับคณะครูและคณะกรรมการสถานศึกษาก่อนการดำเนินการ 5) ด้านงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน จะมีการเชิญคณะกรรมการสถานศึกษาให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกครั้ง จึงเสมือนว่าการใช้จ่ายงบประมาณของทางโรงเรียนทุกครั้งต้องมีการผ่านคณะกรรมการสถานศึกษาเสมอ ทั้งในลักษณะของการขอคำปรึกษาและข้อเสนอแนะ

2. **ความมุ่งมั่นทุ่มเทในการทำงานของครูและบุคลากร** สภาพดังกล่าวเกิดจากที่บุคลากรมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพและการทำงาน และในขณะเดียวกันครูและบุคลากรทางการศึกษาได้แบบอย่างที่ดีในการทำงานจากผู้บริหาร

3. **การตระหนักถึงคุณค่าของชุมชนและแรงศรัทธาจากชุมชน** การตระหนักถึงและแรงศรัทธาจากชุมชนเกิดขึ้นได้ด้วยบุคลิกภาพ วิสัยทัศน์ การทุ่มเทในการทำงานของผู้นำชุมชน ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ส่งผลให้ชุมชนเกิดความรักและศรัทธาในสถานศึกษา

4. **ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน** โรงเรียนมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับทราบเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ประกอบกับผู้บริหาร ครู มีความเป็นกันเองกับชุมชน มีการเข้าถึงชุมชน ร่วมปรึกษาหารือเกี่ยวกับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกันหาแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน ก่อให้เกิดบรรยากาศที่ดีและส่งผลถึงความพึงพอใจในการที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมพัฒนาโรงเรียนของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5. **ความพร้อมและทัศนคติที่ดีของชุมชน** ต่อการทำงานร่วมกัน ชุมชนมีบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมองเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาและมีความพร้อมในการที่จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา โดยแสดงออกในลักษณะของการบริจาคทรัพย์สินส่วนตัว

จะเห็นได้จากความทุ่มเทมุ่งมั่นในการทำงานของผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาภายในโรงเรียนส่งผลให้ชุมชนเกิดความรักและศรัทธา รู้และเข้าใจ มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือในทุกเรื่องที่สามารถให้ความร่วมมือได้

บริบทที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ด้านโรงเรียน และด้านชุมชน ในแต่ละด้านพบว่า

ด้านโรงเรียน พบว่าผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียนมีภาระงานที่จะต้องรับผิดชอบมากงบประมาณที่ใช้ในการบริหารจัดการมีจำนวนจำกัด

ด้านชุมชน ความเกรงใจ ความไม่มั่นใจในบทบาทของตนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จึงส่งผลต่อการไม่กล้าเข้ามาเพื่อร่วมแสดงบทบาทอย่างเต็มโดยปล่อยให้เป็นที่ของทางโรงเรียนดำเนินการ ภาวะเศรษฐกิจของชุมชน ยากจน ต้องทำมาหากิน ความไม่รู้และไม่เข้าใจในบทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างเต็มรูปแบบ และความขัดแย้งด้านความคิดของผู้ปกครองบางกลุ่ม

สภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา พบว่าชุมชนได้เริ่มตระหนักและให้ความสนใจในการเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการในช่วงประมาณ 5-6 ปี (พ.ศ. 2545-พ.ศ.2551) ในช่วงอดีตที่ผ่านมา (พ.ศ. 2540 – พ.ศ. 2544) โรงเรียนและชุมชนยังไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาสถานการณ์ต่าง ๆ อยู่ในภาวะวิกฤต ปี พ.ศ. 2544 สถานศึกษาขนาดเล็กแห่งนี้ประสบกับสภาพปัญหาในด้านต่าง ๆ ทั้งในแง่ของระบบการบริหารจัดการ ภาวะการขาดผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ การขาดแคลนบุคลากร และบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ ณ ขณะนั้นขาดประสิทธิภาพในการทำงาน สภาพปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ในช่วงนั้นศรัทธาจากชุมชนเริ่มลดลงการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนจึงยังไม่เต็มที่ ปัจจุบันพบว่าสถานศึกษาและชุมชนดังกล่าวได้เปลี่ยนไปสู่การเป็นสถานศึกษาและชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการศึกษาโดยการอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน

สภาพการมีส่วนร่วมด้านวิชาการพบว่าชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น โดยเข้ามามีส่วนร่วมในรูปของคณะกรรมการสถานศึกษาอย่างเป็นทางการ ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดหาจัดเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ สื่อประกอบการเรียนการสอน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การเรียนการสอน โดยจัดเตรียมและจัดหาแหล่งความรู้ในชุมชนเพื่อการเสริมประสบการณ์ให้กับนักเรียน ตัวอย่างของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่ร่วมจัดการศึกษากับโรงเรียนคือ เรือนเพาะชำเห็ด และศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

สถานศึกษามีปฏิสัมพันธ์ในการเข้าหาชุมชนและชุมชนได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาด้านวิชาการในลักษณะของการร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับโรงเรียนถือเป็นสื่อ

การเรียนการสอนที่สร้างประสบการณ์จริงให้กับผู้เรียน และศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ได้เป็นองค์กรชุมชนที่ได้ร่วมในการขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรม และการให้ความรู้ในการดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุขในชีวิตประจำวัน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านวิชาการจึงถือได้ว่าเป็นความหลากหลายในลักษณะของการร่วมพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์การจัดการศึกษา

นอกจากนั้นชุมชนยังได้ร่วมรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดระบบ และการดำเนินการตามระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาพร้อมกับให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในส่วนที่สามารถช่วยเหลือได้ ร่วมสนับสนุน เสนอแนะ ให้การช่วยเหลือในการร่างหลักสูตร การวางแผนการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดหาอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอน เป็นวิทยากรในการให้ความรู้กับนักเรียนและการรับทราบผลการดำเนินงานของโรงเรียน

สภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านงบประมาณ พบว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา โดยการให้ความเห็น เสนอแนะเกี่ยวกับการจัดตั้งกรรมการตรวจสอบและการใช้จ่ายงบประมาณของสถานศึกษา ร่วมให้คำปรึกษา เสนอแนะ แนวทางการใช้เงินและงบประมาณของโรงเรียน เช่น เป็นคณะกรรมการการจัดซื้อ คณะกรรมการตรวจรับพัสดุ

ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดหาและสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุ อุปกรณ์ เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียน นอกจากนี้ในลักษณะของคณะกรรมการสถานศึกษาแล้ว ยังมีในรูปแบบขององค์กรและหน่วยงานเอกชนที่ได้ให้การสนับสนุน ชุมชนยังได้มีการบริจาคแรงกายเพื่อเป็นการร่วมพัฒนาสถานศึกษา ซึ่งถือเป็นกิจกรรมของการสนับสนุนด้านงบประมาณให้กับสถานศึกษาและร่วมในการดูแลความสงบและความปลอดภัยให้กับโรงเรียน เช่น การเป็นเวรยามในการรักษาความปลอดภัยให้กับสถานศึกษา การเป็นอาสาสมัครในโครงการอาหารกลางวัน โดยการประกอบอาหารให้นักเรียนได้รับประทานโดยไม่มีค่าตอบแทน ถือเป็นอีกพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงการร่วมบริจาคแรงกายแทนทรัพย์สิน นอกจากนี้ชุมชนยังมีส่วนร่วมในการติดตาม กำกับ ดูแลการใช้เงินงบประมาณต่าง ๆ ภายในโรงเรียน ร่วมแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในการออกระเบียบข้อบังคับ ประกาศและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารการเงินและจัดหารายได้จากทรัพย์สินของสถานศึกษา

สภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาด้านบุคลากร พบว่า ในอดีตโรงเรียนได้ประสบกับภาวะขาดแคลนบุคลากรในการจัดการเรียนการสอน บุคลากรประจำขาดคุณภาพ และขาดประสิทธิภาพในการทำงาน และบุคลากรแต่ละคนที่ทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนมีภาระในการรับผิดชอบหลายอย่าง

ชุมชนมีส่วนร่วมโดยการเสนอโครงการจัดหาวิทยากรภายในชุมชนมาให้ความรู้แก่นักเรียน ลักษณะโครงการเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมบรรยายให้ประสบการณ์และความรู้ทั้งในเชิงวิชาการและวิชาชีพประกอบกิจกรรมการเรียนการสอน

นอกจากนั้นชุมชนยังมีบทบาทในการให้ความรู้แก่บุคลากรของโรงเรียน ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตรวจสอบการทำงานของบุคลากรในโรงเรียน ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการทำงานให้แก่บุคลากรของโรงเรียน จัดหาปัจจัยสนับสนุนการดำเนินงานของบุคลากรของโรงเรียน จัดหาวัสดุการที่เหมาะสมให้แก่บุคลากรในโรงเรียน และร่วมประเมินผลการทำงานของบุคลากรในโรงเรียน

การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้านการบริหารทั่วไปในลักษณะการให้ความคิดเห็น เสนอแนะ และให้คำปรึกษาในการจัดทำนโยบาย และการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษารวมทั้งความต้องการของชุมชน และท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการประสานงานภายนอก ส่งเสริมสนับสนุนเกี่ยวกับการระดมทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อการเรียนการสอน ร่วมดูแลบำรุงรักษา ปรับปรุงอาคารสถานที่ของโรงเรียนให้ดีขึ้น ร่วมใช้และร่วมจัดหาผลประโยชน์ให้กับทางโรงเรียน นอกจากนี้ยังมีการร่วมพัฒนาบริบทของสถานศึกษาให้สะอาดสวยงามน่าอยู่ ถือเป็นพฤติกรรมหนึ่งที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนางานด้านการบริหารทั่วไปให้เกิดความสมบูรณ์

การร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสถานศึกษาถือเป็นบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาด้านการบริหารทั่วไป โรงเรียนใช้สถานที่ภายในชุมชนเป็นสื่อการเรียนรู้สำหรับนักเรียนเป็นการเสริมประสบการณ์ใหม่ ได้แก่ เรือแพะฆ่าที่เกิดจากการพัฒนาอาชีพภายในชุมชนให้ได้เข้ามามีบทบาทเป็นสื่อจริงในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

สรุปได้ว่าชุมชนได้เข้ามาแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านการบริหารทั่วไปในลักษณะของคณะกรรมการสถานศึกษาและบุคคลในการให้ข้อเสนอแนะ แนวทาง ให้คำปรึกษา เสนอโครงการ ร่วมดูแลรักษาสถานที่ พัฒนาสถานศึกษา ร่วมเป็นวิทยากร ร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียน

กระบวนการ (process)

ขั้นที่ 1 การสร้างศรัทธาและการให้โอกาส ขั้นเริ่มต้นของกระบวนการก่อกำเนิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานั้น ในมุมมองของชุมชนให้ความสำคัญกับ "การให้โอกาส" ในมุมมองของสถานศึกษาคือ "การสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชุมชน" เป็นปรากฏการณ์สำคัญอันดับแรก ใน

ขั้นตอนนี้เป็นทำให้ความสำคัญกับการประสานงานและการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการเป็นขั้นแรก

การให้โอกาสและการสร้างแรงศรัทธาถือเป็นเป้าหมายแรกของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบการสร้างศรัทธาร่วมกับการให้โอกาสชุมชนของสถานศึกษา ได้เริ่มต้นจากการมีแนวคิดที่ว่า "เรา" หมายถึงสถานศึกษาต้องแสดงออกด้วยการสร้างกิจกรรมและการนำเสนอความสามารถในด้านต่าง ๆ ที่สามารถจัดการและสร้างสรรค์ได้ในขณะนั้นให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชุมชน ให้ชุมชนได้รับรู้ เข้าใจและยอมรับในศักยภาพของสถานศึกษาดังกล่าว

ขั้นที่ 2 การระดมความคิด ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการคิดค้นและวิเคราะห์ปัญหา ร่วมกันในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมเสนอแนะแนวทาง โดยมีใจจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว และอยู่บนพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นมีความตระหนักรู้ในคุณประโยชน์ของการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ เป็นขั้นของการเปิดใจ ระดมความคิดเห็นส่วนตัว เสนอประเด็นเพื่อเป็นทางเลือก ในการตัดสินใจ วางแผนในการแก้ไขปัญหา โดยการนำเอาความเป็นจริงของปัญหาที่กำลังประสบ อยู่ออกมาเป็นประเด็นหลักสำคัญในการแก้ไข

ขั้นที่ 3 การวางแผนการปฏิบัติ คือ การนำประเด็นปัญหาสิ่งที่ร่วมกันคิดมากำหนดเป็นแนวทางและแผนปฏิบัติการร่วมกัน ด้วยการระดมทรัพยากรจากทุก เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ที่ได้ร่วมกันวางไว้

ขั้นที่ 4 การลงมือปฏิบัติตามแผน หมายถึง การนำแผนงานที่ได้ ไปร่วมกันทำหรือแบ่งงานกันรับผิดชอบเพื่อให้เป็นไปตามแผนหรือบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

ขั้นที่ 5 ขั้นการติดตามและประเมินผล ชุมชนและสถานศึกษาได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้น โดยการร่วมประชุมและชี้แจงถึงผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการดำเนินการ เป็นการร่วมกันติดตามงานที่ทำและแก้ไขจุดบกพร่องที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมมือกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น

ขั้นที่ 6 การรับผลประโยชน์ร่วมกัน ผลที่ได้รับจากการร่วมกันดำเนินงานนั้นมีทั้งผลประโยชน์ในลักษณะรูปธรรมที่ต้องการให้เกิดตามกิจกรรมที่ทำนั้น และผลประโยชน์ในลักษณะนามธรรม นั่นคือความภาคภูมิใจและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างสถานศึกษากับชุมชน และที่สำคัญคือ ชุมชนและสถานศึกษาได้เรียนรู้จากการร่วมคิดร่วมทำและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน

สรุป กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กประกอบด้วย 6 ขั้นตอนคือ ขั้นที่ 1 ขั้นการสร้างศรัทธาและการให้โอกาส ขั้นที่ 2 ขั้นการระดมความคิด ขั้นที่ 3 วางแผนการปฏิบัติ ขั้นที่ 4 ขั้นลงมือปฏิบัติ ขั้นที่ 5 ขั้นการติดตามและประเมินผล และขั้นที่ 6 ขั้นการร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน

ผลที่ได้รับ (output)

ผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กผู้วิจัยนำเสนอเป็น 4 ด้านคือ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร และด้านการบริหารทั่วไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านวิชาการ พบว่าโรงเรียนมีหลักสูตรสถานศึกษาที่ชุมชนร่วมคิดร่วมทำ หลักสูตรสถานศึกษามีความสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน เนื่องจากได้มีการร่วมประชุมเสนอแนะ แนวคิด และแนวทางในการพัฒนา คัดเลือกสาระที่เป็นประโยชน์และอยู่ในความสนใจของชุมชนมาเป็นประเด็นหลักในการพัฒนาเยาวชนและเด็กนักเรียนให้มีคุณลักษณะตามที่ชุมชนต้องการ ผลงานด้านวิชาการ คุณธรรมจริยธรรม และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ประสบผลสัมฤทธิ์โดยมีหลักฐานเกียรติบัตรเป็นเครื่องยืนยันความสำเร็จ โรงเรียน ผู้บริหาร ครู และนักเรียนได้รับรางวัลมากมาย(ภาคผนวก) และนักเรียนได้รับรางวัลพระราชทาน ซึ่งถือเป็นเกียรติประวัติและความภาคภูมิใจของชุมชนและโรงเรียน ในส่วนของชุมชนพบว่า ชุมชนรู้และเข้าใจในบทบาทของตน ได้ร่วมระดมความคิด ร่วมจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ร่วมหาแนวทางแก้ไข ร่วมเป็นวิทยากรในการให้ความรู้แก่นักเรียน ร่วมสนับสนุนสื่อและอุปกรณ์การเรียน และได้รับความภาคภูมิใจจากผลงานร่วมกันทำ

ด้านงบประมาณ พบว่า ชุมชนได้ร่วมในการเสนอแนะ สนับสนุนด้านการเงินในลักษณะของการร่วมบริจาคทรัพย์สินส่วนตัว การร่วมทอดผ้าป่าเพื่อสมทบทุนในการพัฒนาโรงเรียน การร่วมบริจาคแรงกายในการจัดทำอาหารกลางวันโดยไม่คิดค่าตอบแทน

ด้านบุคลากร พบว่า ชุมชนได้ดึงเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ที่จำเป็นแก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น เช่น การสร้างอาชีพ การผลิตดอกไม้จันทน์ การทำขนมไทย และชุมชนยังได้ร่วมเป็นคณะกรรมการในการคัดเลือกและสรรหาบุคลากรในตำแหน่งอัตราจ้างเพื่อทำหน้าที่ครูสอนหนังสือให้กับนักเรียน ถือเป็นภาระงานของครูประจำให้สามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

ด้านการบริหารทั่วไป พบว่า ชุมชนได้ร่วมจัดสภาพแวดล้อมและบริบทของโรงเรียนให้สวยงาม น่าอยู่ เช่น การทำป้ายนิเทศ การทำน้ำตก การร่วมตกแต่งอาคาร สถานที่ต่าง ๆ เช่น สวนหย่อม สนามกีฬา สนามเด็กเล่น สระน้ำ สวนสมุนไพร สวดยกกล้วย ร่วมเป็นเจ้าของที่รักษาความปลอดภัยให้กับทรัพย์สินของทางโรงเรียน เช่น การเป็นเวรยามในช่วงเวลากลางคืน การใช้สถานที่ภายในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ภายนอกสำหรับนักเรียน เช่น เรือนเพาะชำเห็ด ศูนย์การศึกษาศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

สรุปได้ว่าผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และการบริหารงานทั่วไปประสบความสำเร็จในระดับที่สถานศึกษาและชุมชนมีความพึงพอใจ และพยายามที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

ส่วนที่ 2 แนวทางการนำรูปแบบไปใช้

แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ จากการศึกษาเกี่ยวกับสภาพ บริบทและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก สรุปแนวทางการนำรูปแบบไปใช้เพื่อบรรลุผล ได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการสร้างศรัทธาและการให้โอกาส ในขั้นตอนนี้สถานศึกษาจะต้องเริ่มตระหนักและให้ความสำคัญกับความรู้สึกของชุมชน ดังนั้นการร่วมระดมความคิดภายในสถานศึกษาเองจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่โดยการวิเคราะห์หาจุดแข็งภายในสถานศึกษาแล้วนำมาเพื่อการประชาสัมพันธ์ให้เห็นถึงความตั้งใจจริงของสถานศึกษาในการที่จะร่วมพัฒนาเด็กและเยาวชน พัฒนาท้องถิ่นและชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ

ขั้นที่ 2 ขั้นการระดมความคิด ในขั้นตอนนี้อาจทำควบคู่ไปกับขั้นตอนที่ 1 โดยอาศัยการประสานงานผ่านทางผู้นำชุมชนโดยการเรียนเชิญเข้ามาเพื่อปรึกษาหารือร่วมกันในลักษณะของคณะกรรมการตัวแทนผู้ปกครอง หรือเป็นการเรียกประชุมผู้ปกครองเพื่อเรียนปรึกษา ชี้แจงให้เห็นถึงสภาพการณ์ดำเนินการ และสภาพปัญหาของสถานศึกษาและชุมชน

ขั้นที่ 3 ขั้นการวางแผนหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของปัญหากระบวนการดังกล่าวอาจดำเนินการในลักษณะของคณะกรรมการและชุมชนพร้อมด้วยคณะครูในสถานศึกษาในการร่วมวางแผนการดำเนินการและหาแนวทางในการแก้ไขสภาพปัญหาในแต่ละประเด็น

ขั้นที่ 4 ขั้นการดำเนินการตามแผน เป็นขั้นตอนของการดำเนินการตามแผนที่แต่ละโครงการได้วางไว้ เก็บข้อมูล ศึกษา วิเคราะห์ ในขั้นตอนนี้ควรเป็นการดำเนินการร่วมกัน

ขั้นที่ 5 ขั้นการประเมินผลและปรับปรุง ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการนำข้อมูลและผลงานที่ได้จากขั้นตอนที่ 4 มาร่วมวิเคราะห์ถึงความสอดคล้องและความคุ้มค่าของผลที่ได้รับว่ามากน้อยเพียงใด บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่

ขั้นที่ 6 ขั้นการร่วมรับผิดชอบและร่วมรับผลประโยชน์ ในขั้นตอนนี้ไม่ว่าผลที่ได้รับในขั้นตอนที่ 5 จะประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ทั้งสถานศึกษาจะร่วมกันในการรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้น โดยการนำผลงานและแผนงานเข้าสู่กระบวนการในขั้นตอนที่ 1 อีกครั้งเพื่อการพัฒนาและปรับปรุง หรือทำให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

ส่วนที่ 3 เจ็อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ

การนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กไปใช้เพื่อการพัฒนา นั้น ควรตระหนักในเรื่องของเจ็อนไขและข้อจำกัดเป็นประเด็นสำคัญ เนื่องจากเจ็อนไขและข้อจำกัดจะนำไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการใช้รูปแบบที่ได้มาในเบื้องต้นได้ ดังนั้นจะต้องให้ความสำคัญในเบื้องต้นก่อนนำรูปแบบไปทดลองหรือพัฒนา ดังประเด็นต่อไปนี้

1. ด้านสถานศึกษา ได้แก่ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา มีความมุ่งมั่นทุ่มเทในการทำงาน รักและศรัทธาในอาชีพ พร้อมและให้การสนับสนุนในกระบวนการดำเนินงานตามรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก

2. ด้านชุมชน ได้แก่ ความพร้อมของชุมชน ชุมชนมีความตระหนักรู้หรือมีความพร้อมในการที่จะพัฒนาดิน มีความเสียสละเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และแรงศรัทธาจากชุมชนที่มีต่อสถานศึกษา

3. ความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน สถานศึกษาและชุมชนจะต้องมีหรือสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และสามารถทำงานร่วมกันได้ และพร้อมที่จะสละเวลาเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามกระบวนการของรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก

2. รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ผลการสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนามจำนวน 2 แห่ง ได้รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนฯ ที่มีองค์ประกอบ 3 ส่วน ส่วนที่ 1 ระบบของรูปแบบฯ ได้แก่ บริบท และตัวป้อน กระบวนการ ผลที่ได้รับ ส่วนที่ 2 แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ ส่วนที่ 3 เจ็อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ระบบของรูปแบบฯ

ระบบของรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ประกอบด้วย ตัวป้อน (input) กระบวนการ (process) และผลที่ได้รับ (output) ดังรายละเอียด

1.1 ตัวป้อน (input)

1.1.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาดำเนินการอยู่บนฐานของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่สถานศึกษาขนาดเล็กและชุมชนในเขตบริการมีอยู่ เช่น ปัจจัย

ด้านบุคลากร ปัจจัยด้านวิชาการ ด้านการบริหาร ด้านสื่อและเทคโนโลยีและด้านงบประมาณ รวมถึงศักยภาพของชุมชน และการแสวงหาทรัพยากรจากชุมชน

1.1.2 บริบทและตัวป้อนที่จำเป็นต่อการนำรูปแบบฯ ไปใช้มี 3 ประการ คือ 1) ผู้บริหารสถานศึกษาเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ให้การสนับสนุน และเข้าร่วมในกระบวนการดำเนินงานตามที่รูปแบบฯ กำหนด 2) สถานศึกษามีคณะครูและทีมงานที่สามารถทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาโครงการ 3) สถานศึกษาแสวงหานักวิชาการภายนอกที่มีความเต็มใจจะทำงานร่วมกับสถานศึกษาและชุมชนให้เข้ามาช่วยเหลือและเรียนรู้ร่วมกับสถานศึกษาและชุมชนตามบทบาทหน้าที่

1.2 กระบวนการ (process)

กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กแบ่งเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 สร้างศรัทธาและการให้โอกาสในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ใช้เทคนิค RAP (Rapport) ในการเชื่อมสัมพันธ์กับชุมชน สถานศึกษา นักพัฒนา และนักวิชาการภายนอกเข้าหาชุมชน ร่วมแสดงศักยภาพให้เป็นที่ประจักษ์เพื่อการสร้างศรัทธาและเปิดโอกาสให้ชุมชน และให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเพื่อสร้างความตระหนักการมีส่วนร่วม

ขั้นที่ 2 ระดมความคิด วิเคราะห์ปัญหา ในขั้นตอนนี้ใช้เทคนิค PRA (Participatory Rural Appraisal) โดยที่สถานศึกษา นักพัฒนา นักวิชาการภายนอกและชุมชนร่วมกันจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ระดมความคิดเห็น วิเคราะห์สภาพปัญหาภายในท้องถิ่น และหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

ขั้นที่ 3 วางแผนร่วมกัน ในขั้นตอนนี้เป็นการใช้เทคนิค PPA (Participatory Planning for Action) สถานศึกษา นักพัฒนา นักวิชาการภายนอกและชุมชนร่วมวางแผนเพื่อการแก้ปัญหาทางทั้ง 4 งาน โดยคำนึงถึงศักยภาพของท้องถิ่น โอกาส ความสามารถ และระยะเวลา

ขั้นที่ 4 ดำเนินการตามแผน ในขั้นตอนนี้ใช้เทคนิค PAE (Participatory Action and Evaluation) โรงเรียนและชุมชนดำเนินการปฏิบัติงานตามแผนงานทั้ง 4 งาน

ขั้นที่ 5 ประเมินผลและปรับปรุง ในขั้นตอนนี้ใช้เทคนิค PAE (Participatory Action and Evaluation) โรงเรียนและชุมชนติดตามงาน ตรวจสอบและประเมินผลเป็นระยะเพื่อหาข้อบกพร่องและดำเนินการปรับปรุง พร้อมการประชุม แจ้งผลการดำเนินงาน

ขั้นที่ 6 รับผิดชอบและร่วมรับผล ในขั้นตอนนี้ใช้เทคนิค PAE (Participatory Action and Evaluation) โรงเรียนและชุมชนนำเสนอผลการดำเนินงานตามแผนงานทั้ง 4 งานร่วมแสดงความยินดีกับความสำเร็จร่วมภาคภูมิใจกับผลงาน และหาทางแก้ไขปรับปรุง พัฒนางานในบางส่วนให้ดีขึ้นต่อไป

1.3 ผลที่ได้รับ (output)

ผลที่ได้รับจากการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ผู้วิจัยแบ่งผลที่ได้รับเป็น 2 ประเด็น คือ ผลการเรียนรู้ และผลผลิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 ผลการเรียนรู้ (learning outcome) ผู้บริหารและครู มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถดึงเอาศักยภาพของชุมชนเข้าร่วมบริหารจัดการศึกษาด้านวิชาการ งบประมาณ บุคคล และบริหารทั่วไป และสามารถจัดปัจจัยเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้เข้ามาแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ และผู้ปกครองและชุมชน ตระหนักรู้และเข้าใจการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และร่วมแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ

1.3.2 ผลผลิต (product) สถานศึกษามีรายงานเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินการ และผลการดำเนินการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป สถานศึกษาได้ผลงานที่เป็นผลจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาทั้ง 4 ด้าน และชุมชนมีโครงการและรายงานที่เกิดจากการสร้างพันธะสัญญาร่วมกันในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ส่วนที่ 2 แนวทางการนำรูปแบบไปใช้

แนวทางการนำรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กไปใช้ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การเตรียมการ เป็นขั้นของการสำรวจสภาพ ศึกษารูปแบบและจัดทำแผนงาน ขั้นที่ 2 การดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นของการจัดประชุมคณะกรรมการ อบรมพัฒนาบุคลากร จัดประชุมเชิงปฏิบัติการชุมชนและสนับสนุนการปฏิบัติการตามแผนชุมชน ขั้นที่ 3 การตรวจสอบและประเมินผล เป็นขั้นของการที่สถานศึกษาและชุมชนร่วมกันตรวจสอบถึงความสำเร็จของแผนการ สร้างจิตสำนึกร่วมและส่งเสริมการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

ส่วนที่ 3 เงื่อนไข ข้อจำกัดของรูปแบบ

เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ได้แก่ 2 องค์ประกอบคือด้านสถานศึกษาและด้านชุมชน ดังต่อไปนี้

3.1 ด้านสถานศึกษา สถานศึกษาที่จะนำรูปแบบไปใช้ต้องเป็นสถานศึกษาขนาดเล็ก ผู้บริหารสถานศึกษาเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาและมีทักษะการสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ครูและบุคลากรมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงผลประโยชน์ที่

จะเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมและสถานศึกษามีแกนนำที่สำคัญและพร้อมที่จะแสดงบทบาทของการเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน

3.2 ด้านชุมชน ชุมชนเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม รู้และเข้าใจบทบาทการมีส่วนร่วม และมีความพร้อมที่จะแสดงบทบาทในการพัฒนาการศึกษา และตระหนักในผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

3. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

จากการเปรียบเทียบข้อมูลในประเด็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก กับรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ในประเด็น ความเป็นมาและความสำคัญของรูปแบบ ความหมายและวัตถุประสงค์ แนวคิดทฤษฎี บริบทและตัวป้อน กระบวนการ ผลที่ได้รับ แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ และเงื่อนไขข้อจำกัดของรูปแบบพบว่า ไม่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังนั้นแม้บริบทของชุมชนที่ใช้เป็นพื้นที่ในการถอดแบบจะแตกต่างกับบริบทที่ใช้ในการทดลองในบางประเด็น เช่น สภาพภูมิประเทศ ประเพณีวัฒนธรรม ระบบการเมืองการปกครอง แต่ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ ทำให้สามารถนำมาปรับและประยุกต์ใช้ได้จริงและบรรลุตามวัตถุประสงค์ นั่นหมายความว่า บริบทที่แตกต่างไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่ขึ้นอยู่กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษา ดังนั้นการเปรียบเทียบข้อมูลในส่วนนี้จึงเป็นอธิบายเชิงวิชาการว่า แม้บริบทของสถานศึกษาและชุมชนจะมีความแตกต่างกัน การนำรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กไปใช้ก็สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ

4. ประสบการณ์และบทเรียนรู้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมถือเป็นกระบวนการของการแสวงหาความรู้ร่วมกันของผู้คนที่หลากหลายมีความแตกต่างด้านความคิด ความเชื่อ แต่จะต้องมาหลอมรวมกันโดยอาศัยหลักการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ และร่วมรับผิดชอบจากสิ่งที่คิดร่วมกัน เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้เพื่อนำไปใช้ได้จริง มุ่งเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดการพัฒนาในชุมชนในสังคมและแม้แต่ตัวของผู้ร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาด้วยกัน กระบวนการวิจัยในลักษณะนี้จึงไม่ใช่ให้นักวิจัยไปศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายเพียงฝ่ายเดียว แต่กลับให้คนที่เป็นเจ้าของเรื่อง เจ้าของปัญหา นั่นคือประชาชนหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย โดยอาศัยหลักการของการลงมือทำ หรือเรียนรู้จากการลงมือทำ เพิ่มบทบาทของกลุ่มเป้าหมายให้มีส่วนร่วมมากกว่าเป็นเพียงคนให้ข้อมูล ให้มีส่วนร่วมคิดร่วมทำตั้งแต่การค้นหาปัญหาหรือเห็นปัญหาด้วยกัน ลงมือรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางของคำตอบหรือการแก้ไข ปัญหา ลงมือทำเพื่อแก้ปัญหาเกิดความภาคภูมิใจ เกิดความมั่นใจเมื่อประสบความสำเร็จ

และไม่โทษกันไปโทษกันมาเมื่อเกิดความล้มเหลวหรือเกิดความผิดพลาด แต่สามารถสรุปทบทวน ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวหรือความผิดพลาดเพื่อที่จะได้สามารถคิดวิเคราะห์แก้ไข ปัญหา ได้ดียิ่งขึ้นในลำดับต่อไป การเรียนที่มีคุณค่าและทรงพลัง มักจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือ ทำด้วยตนเอง เพราะจะเกิดทักษะขึ้นภายในและทักษะกระบวนการดังกล่าวจะอยู่ติดตัวตลอดไป โดยกระบวนการวิจัยในลักษณะนี้จะช่วยให้คนที่มีส่วนร่วมนั่นคือชุมชนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างเป็น ระบบ ทำให้รู้ว่าข้อมูลมันมีประโยชน์มีความสำคัญอย่างไร จะทำข้อมูลให้เป็นความรู้ได้อย่างไร และเอาความรู้ไปใช้ทำอะไรสำหรับตัวเอง และสำหรับชุมชนได้บ้าง ด้วยเหตุนี้ การวิจัยแบบมุ่งเน้น การเปลี่ยนแปลงหรือแก้ปัญหาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ต้องใช้มุมมอง ความรู้และวิทยาการ หลากหลายสาขาจากคนหลายกลุ่ม ทั้งนักวิจัย นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญแขนงต่าง ๆ ที่สำคัญ คือเจ้าของพื้นที่ที่เป็นผู้นำ เป็นผู้รู้ชาวบ้านและแม่กระทั่งชาวบ้านคนธรรมดา ด้วยกันให้เข้ามามี ส่วนร่วมมากที่สุด เพราะปัญหาหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะปัญหาของชุมชนท้องถิ่นย่อมไม่สามารถแก้ไขได้ ด้วยความรู้สาขาใดสาขาหนึ่งหรือโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยมีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

การศึกษารูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของ สถานศึกษาขนาดเล็กที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นในครั้งนี้ สอดรับกับยุทธศาสตร์การพัฒนาสถานศึกษา ขนาดเล็ก ยุทธศาสตร์ที่ 4 ที่มุ่งเน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา โดย การเน้นการวิจัย และพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม เป็นการจัดหา Best Practice การมี ส่วนร่วมมาเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้รับรู้ (คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, สำนักงาน, 2549) ดังนั้นรูปแบบฯ จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงถือเป็นการตอบสนองนโยบายระดับชาติและเป็น รูปแบบที่สามารถนำไปขยายผลให้เกิดการแพร่หลายได้ เนื่องจากเป็นรูปแบบนี้สามารถใช้ได้จริง จากเหตุผลหลายประการ ดังต่อไปนี้

1.1 การวิจัยครั้งนี้เป็นกระบวนการวิจัยและพัฒนา ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ มีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือ เป็นการศึกษาข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ทำให้ได้ข้อมูลทั้งใน เชิงลึกและในภาพกว้าง ที่ส่งผลต่อการพัฒนาได้จริง สอดคล้องกับ อมรวิชัย นาคทรพรพ (2551: 37) กล่าวว่า ท่ามกลางกระบวนการที่คนชุมชนเข้มแข็งที่มีผลต่อการศึกษาและวิธีวิทยาการวิจัยที่มี แนวโน้มของการศึกษาชุมชนไปควบคู่กันกระบวนการเรียนรู้กับชุมชน จึงเกิดการประยุกต์และ ผสมผสานวิธีวิทยา หลากหลายรูปแบบทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่นเดียวกับการผสมผสาน ความเป็นสหวิทยาการก็มีมากขึ้น เช่น แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่ กำลังได้รับความนิยมในกลุ่มนักพัฒนาชุมชน ที่ต้องเน้นการระดมสรรพกำลังมาร่วมวิจัยและสร้าง

องค์ความรู้เพื่อชุมชน สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลต่อการเติบโตของวิจิตรวิจัยในชุมชนศึกษา รวมถึงการวิจัยและพัฒนา (research & development) ที่เติบโตไปสู่การรุกคืบในการทำวิจัยที่อิงพื้นที่เป็นฐาน (area-based research) ดังนั้นรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก นอกจากจะมีลักษณะที่เหมาะสมสอดคล้องกับแนวนโยบายการศึกษาของชาติ และแนวยุทธศาสตร์การพัฒนาสถานศึกษาขนาดเล็กดังที่กล่าวมาแล้วนั้น รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ยังได้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือ มีคุณลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในแต่ละองค์ประกอบ สามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งจากประสบการณ์ตรงในการบริหารจัดการของสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา ชุมชนและผู้ปกครอง

1.2 รูปแบบจากการศึกษาในครั้งนี้อย่างเป็นการเตรียมรับกับสภาพของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง นั่นคือเป็นรูปแบบที่เน้นการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง ดังที่ สมพงษ์ จิตระดับ (2552: 28) กล่าวว่า “ที่ผ่านมาการปฏิรูปการศึกษาพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าล้มเหลว จำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาใหม่อีกครั้ง ครั้งใหม่จะต้องให้ทุกภาคส่วนในสังคมทั้งภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น ไม่ใช่แค่เพียงการมีส่วนร่วมดังที่เคยผ่านมา จะต้องให้ทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมอย่างจริงจัง” และสอดคล้องกับ พรพิไล เลิศวิชา (2550: 1) ที่กล่าวว่าในการพัฒนาระบบการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการพัฒนาองค์ประกอบที่สำคัญ คือ หลักสูตรและสื่อการเรียนรู้ ครูและกระบวนการเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ระบบบริหารจัดการโรงเรียน และการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน” ดังนั้นรูปแบบนี้จึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งของสังคมในการที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมต่อไป

1.3 รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นรูปแบบที่ได้จากการศึกษาทั้งข้อมูลในเชิงปริมาณและคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ถูกต้องชัดเจน สามารถนำมากำหนดเป็นองค์ประกอบของรูปแบบ และอธิบายความสัมพันธ์ เหตุและผลของเรื่องที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน ซึ่ง รุ่งนภา จิตรโรจนรักษ์ (2548) กล่าวว่า คุณลักษณะของรูปแบบที่ดีต้องมีความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรที่ศึกษา สามารถใช้พยากรณ์สิ่งที่เกิดขึ้นได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ รูปแบบควรอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของเรื่องที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน เป็นการสร้างความคิดรวบยอดใหม่และมีความสอดคล้องกับทฤษฎีของเรื่องที่จะทำ

1.4 เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับนโยบายด้านการศึกษาและที่เกี่ยวข้องของชาติ ดังจะเห็นได้จากหลักการและจุดมุ่งหมายในการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่ประกอบด้วย 6 หลักการสำคัญ ได้แก่ หลักการกระจายอำนาจตัดสินใจ หลักการมีส่วนร่วม หลักประชาธิปไตย หลักความโปร่งใส หลักการพัฒนาและการประกันคุณภาพการศึกษา และหลักการระดมทรัพยากรมาใช้เพื่อการศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมาย 2 ประการคือ คุณภาพของสถานศึกษาและคุณภาพของนักเรียน ความสำคัญดังกล่าวเป็นหลักการที่มีจากนโยบายด้านการศึกษาและที่เกี่ยวข้องหลายส่วน ตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในหมวดที่ 1 หลักการและเหตุผลที่ให้น้ำหนักการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เกี่ยวข้อง หมวด 6 คุณภาพการศึกษาและหมวด 8 การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา

1.5 เป็นรูปแบบที่ถูกต้องตามหลักการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นแนวคิดที่เน้นการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและรับผิดชอบร่วมกัน

จากที่กล่าวมาในเบื้องต้น จึงเป็นเหตุผลที่สนับสนุนรูปแบบการพัฒนาร่วมกันของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ว่าสามารถใช้ได้จริงและนำไปขยายผลเพื่อการพัฒนาการศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อไป

2. ความแตกต่างของบริบทชุมชน

ผลจากการศึกษาพบว่าแม้สถานศึกษาจะตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีบริบทที่แตกต่างกัน แต่สถานศึกษาขนาดเล็กทั้งสองแห่งก็ได้รับการยอมรับว่าปัจจัยที่เอื้อเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ ดังข้อควรตระหนักต่อไปนี้

2.1 ผู้บริหารสถานศึกษาเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม เป็นผู้นำที่มีความสามารถที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการดึงเอาศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาร่วมในการจัดการศึกษา อันจะก่อให้เกิดสถานศึกษาที่มีความเข้มแข็ง มีความเป็นอิสระในการจัดการและสามารถพึ่งพาตนเองได้

2.2 ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง เป็นแบบอย่าง ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากร สร้างความตระหนักงูใจให้บุคลากรตั้งใจและทุ่มเทในการปฏิบัติงานให้เป็นที่ประจักษ์ เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้ชุมชนรักและศรัทธาและเข้ามาร่วมแสดงบทบาทในการจัดการศึกษา มีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษาอย่างจริงจัง ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาทั้งสองแห่งเป็นผู้บุกเบิกและเริ่มต้นในการสร้างสัมพันธ์โดยการเข้าหาชุมชนก่อน ถือเป็นขั้นแรกของกระบวนการพัฒนาร่วมกันของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก สอดรับกับแนวคิดของสถาบันเพื่อสร้างความ

เข้มแข็งให้ชุมชน (NICE) (2550 : 27) ที่กล่าวไว้ว่า การสร้างให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเริ่มต้นที่การสร้างความคิด คือ ผู้นำต้องสร้างให้ประชาชนมองเห็นและเข้าใจถูกต้องตรงตามสถานการณ์ที่เป็นจริงว่ากิจกรรมงานพัฒนานั้น ประชาชนจะมีส่วนได้ส่วนเสีย หรือตรงกับความต้องการหรือไม่ จากนั้นจึงให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจว่า จะเข้าร่วมกับกิจกรรมงานพัฒนานั้น ๆ หรือไม่ หรือจะปรับเปลี่ยนกิจกรรมงานพัฒนาอย่างไรนั้นให้เป็นเรื่องของประชาชน ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นขั้นตอนของการสร้างความเข้าใจและมองเห็นความถูกต้อง ตรงตามสถานการณ์ที่เป็นจริง ซึ่งความคิดเห็นและความเข้าใจจะเป็นช่องทางที่สำคัญที่จะชักนำไปสู่การกระทำร่วมกันคือ เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งในเรื่องการวางแผนงาน การลงมือปฏิบัติตามแผน และการติดตามประเมินผล ถือเป็นกระบวนการคิดและกระทำโดยประชาชนเพื่อประชาชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตามถึงแม้ผู้บริหารจะมีคุณลักษณะหรือคุณสมบัติบางด้านที่เอื้อต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา แต่ก็ยังมีจุดอ่อนบางด้านที่ส่งผลต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ประการแรกเรื่องของภาระงานที่ต้องรับผิดชอบถือเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น สภาพดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ไฟร์สทีน (Feuerstein, 2000 อ้างถึงใน สามารถ กมขุนทด, 2548: 230) ที่พบว่าอุปสรรคที่สำคัญของการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียนคือ ครูและผู้บริหารไม่มีเวลา มีภาระงานมาก และผลจากการติดต่อประสานงานไม่ชัดเจนในช่วงเวลาอันสั้น ปัญหาประการต่อมาได้แก่ ผู้บริหารและคณะครูยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา รวมทั้งแนวทางในการส่งเสริมให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามาร่วมแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในภาพรวมทั้งหมด โดยเฉพาะการมองไม่เห็นผลในระยะยาวที่จะเกิดขึ้น ประกอบกับภาระงาน ทำให้ผู้บริหารและคณะครูให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาน้อยลง ดังนั้นการวางแผนและกำหนดแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาจึงจำกัดอยู่เพียงแค่การสร้าง ความเข้าใจและมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อกิจกรรมงานพัฒนางานต่าง ๆ จะบ่งบอกถึงความยั่งยืนของกิจกรรมงานพัฒนานั้น ๆ กล่าวคือ หากประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ก็หมายความว่า กิจกรรมงานพัฒนานั้น ประชาชนมีส่วนรับผิดชอบมีส่วนรับผลประโยชน์จากผลการพัฒนานั้น และส่งผลต่อความยั่งยืนของกิจกรรมงานพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

3. แนวทางการนำรูปแบบไปใช้

จากการศึกษาวิจัยพบว่า แนวทางการนำรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กไปใช้ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การเตรียมการ เป็นขั้นการสำรวจสภาพ ศึกษารูปแบบและจัดทำแผนงาน ขั้นที่ 2 การดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นการจัดประชุมคณะกรรมการ อบรมพัฒนาบุคลากร จัดประชุมเชิงปฏิบัติการชุมชน และสนับสนุนการปฏิบัติการตามแผนชุมชน ขั้นที่ 3 การตรวจสอบและประเมินผล เป็นขั้นตอนที่สถานศึกษาและชุมชนร่วมกันตรวจสอบถึงความสำเร็จของแผนปฏิบัติการ สร้างจิตสำนึกและส่งเสริมการพัฒนาตนเอง แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ดังกล่าวสอดคล้องกับ สมประสงค์ วิทย์เกียรติ (2549: 45) ที่กล่าวว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ในขั้นตอนแรกต้องมีการเตรียมความพร้อมให้ผู้นำชุมชนและประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทของตนเองในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ควรมีการพัฒนาผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน ยอมรับฟังความคิดเห็น มีทักษะและประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชน ขั้นที่สอง คือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนในการจัดการศึกษาทุกเรื่อง โดยเปิดโอกาสให้เข้ามาร่วมด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่ชุมชนเห็นว่าเหมาะสมได้รับการยอมรับรู้สึกว่ามีคุณค่ามีศักดิ์ศรีและมีความภาคภูมิใจที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายร่วมกันในชุมชน

4. เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ

จากการศึกษาเงื่อนไขและข้อจำกัดที่ส่งผลต่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก ได้แก่ 2 องค์ประกอบคือด้านสถานศึกษาและด้านชุมชน ดังต่อไปนี้ 1) ด้านสถานศึกษา พบว่า สถานศึกษาที่จะนำรูปแบบไปใช้ต้องเป็นสถานศึกษาขนาดเล็ก ผู้บริหารสถานศึกษาเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาและมีทักษะการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ครูและบุคลากรมีความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วม และสถานศึกษามีแกนนำที่สำคัญและพร้อมที่จะแสดงบทบาทของการเป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน 2) ด้านชุมชน พบว่า ชุมชนเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม รู้และเข้าใจบทบาทการมีส่วนร่วม และมีความพร้อมที่จะแสดงบทบาทในการพัฒนาการศึกษา ตระหนักในผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังนั้นการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กไปใช้ จำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการโครงการต่างๆ บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตามการนำรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็กไปใช้ในสภาวะปัจจุบันอาจประสบความสำเร็จได้ยาก ดังที่ ทศนา แสงวงศ์ (2548) ได้กล่าวไว้ว่า การ

จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาคงจะทำได้ยาก และถึงแม้ทำได้ก็ประสบผลสำเร็จน้อย ทั้งนี้ก็แล้วแต่พื้นที่ บริบทที่แตกต่าง และเหตุปัจจัยต่างๆ อย่างไรก็ตามหากมีความจริงจังใจในการพัฒนาการศึกษา มีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน บริบทชุมชนเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับวางแผนการเริ่มต้น มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน กระบวนการเหล่านี้ถือเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่ง สุรศักดิ์ หลาบมาลา (2549) ได้กล่าวไว้ว่า วิธีการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้เกิดรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ดีของชุมชนได้อีกครั้ง และน่าจะเป็นการแก้ปัญหาที่ดีอีกหนทางหนึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่โรงเรียนจะต้องหันหน้าเข้าหาชุมชน โดยโรงเรียนเป็นผู้เริ่มต้นก่อน ดีกว่าจะให้ชุมชนหันมาหา ซึ่งวิธีการนี้จะสามารถทำได้ง่ายกว่า โดยปกติแล้ว ชุมชนจะมีความคาดหวังเสมอว่าสถานศึกษาน่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ มีข้อมูลทางวิชาการมากมายทั้งเอกสาร และทรัพยากรบุคคลสำหรับการเรียนรู้ หากโรงเรียนนำศาสตร์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้เข้าหาชุมชน เป็นการช่วยเหลือชุมชนก่อนที่จะให้ชุมชนยื่นมือมาหาเรา น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่น่าจะทำให้การสร้างความสัมพันธ์ได้ดี

5. ความสำเร็จในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน

การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนขอไข่ โดยใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาที่ได้จากการถอดประสบการณ์การมีส่วนร่วมของชุมชนกอไก่ พบว่าพัฒนาการการมีส่วนร่วมของชุมชนขอไข่เพิ่มขึ้นจากเดิม ทั้งในด้านของระดับการมีส่วนร่วมและความถี่ในการมีส่วนร่วม ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวที่เกิดขึ้นนั้น อธิบายในเชิงสังคมวิทยาการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ชุมชนขอไข่ ถือเป็นระบบย่อยของสังคมที่กำลังประสบกับภาวะวิกฤตเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งถือเป็นระบบใหญ่ ส่งผลให้ชุมชนขอไข่ ประสบกับปัญหามากมาย (dysfunction) ทำให้ต้องมีการปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ภายใบบรรบบย่อยนั้นให้คงอยู่ในสภาวะที่สมดุลเพื่อการอยู่รอดในระบบใหญ่ต่อไป

ผลจากการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา พบว่าชุมชนมีระดับการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น โดยเปลี่ยนจากการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participation) คือ การมีส่วนร่วมในเชิงรับที่เป็นเพียงการร่วมรับรู้ข้อมูล ร่วมให้คำปรึกษา ร่วมให้บริจาคตर्फส่วนตัว และการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial participation) โดยการที่ชุมชนร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา ร่วมรวบรวมข้อมูล และร่วมกิจกรรมการวางแผนกับสถานศึกษา ปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็นการมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full participation) นั่นคือชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยการแสดงพฤติกรรมร่วมคิด ร่วมกำหนด ร่วมทำ ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผิดชอบสิ่งที่กระทำ โดยการปรับปรุงและสานต่อโครงการ ผลสัมฤทธิ์ดังกล่าว อธิบายในเชิงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ โดย ทัลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ได้กล่าวไว้ว่า ระบบสังคมที่

สามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป ต้องทำหน้าที่สำคัญ 4 ประการ นั่นคือ 1) การปรับตัว (Adaptation) ระบบต้องหาหรือจัดการกับทรัพยากรจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ให้กับสมาชิกในระบบอย่างมีประโยชน์และเหมาะสม อธิบายได้ว่าเมื่อชุมชนขอใช้ได้สร้างพันธะสัญญาร่วมกันในชุมชน ที่จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาการศึกษา ร่วมแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่สถานศึกษากำลังเผชิญอยู่ให้บรรเทา จำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องมีการวางแผนเป้าหมายและดำเนินกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น โดยต้องมีการปรับตัว และเรียนรู้บทบาทของตนเองในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป กระบวนการในขั้นตอนนี้ชุมชนต้องมีความรู้และเข้าใจบทบาทของตนเองอย่างชัดเจน และพร้อมที่จะแสดงบทบาทการมีส่วนร่วม 2) การบูรณาการรวมหน่วยหรือการประสานประสานต่าง ๆ (Integration) ระบบต้องมีการผสมผสานความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยย่อยหรือส่วนต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึงชุมชนจะต้องมีการประสานงานกับภาคีต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ให้เกิดความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว ชุมชนทุกภาคส่วนได้เห็นประโยชน์ร่วมกันของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น ชุมชนมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชน มีการแจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการต่าง ๆ ให้องค์กรภายในและภายนอกชุมชนได้รับทราบ ทำให้หน่วยงานภายในสังคมเกิดความสามัคคีกัน มีการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง กระทั่งนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่ชุมชนได้วางไว้ 3) การมีวัตถุประสงค์และดำเนินการไปเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment) ระบบต้องมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ และกระตุ้นให้ส่วนต่าง ๆ จากการดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผนการชุมชน กระบวนการดังกล่าว ชุมชนได้มีการแบ่งงานกันทำ โดยแบ่งตามความถนัดและความสามารถของบุคคลแต่ละฝ่าย มีการใช้เทคนิคที่เลี้ยงที่ปรึกษาโครงการเพื่อให้โครงการด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่เป็นพันธะสัญญาาร่วมกันนั้น สามารถบรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ และ 4) การจัดการกับความเครียด (Latency) ถือเป็นประเด็นสุดท้าย เนื่องจากภายในระบบสังคมย่อมจะมีความขัดแย้ง หรือความตึงเครียดอยู่เป็นธรรมดา ทั้งนี้จากบุคคล กลุ่มคน สถาบัน หรือชุมชน นั่นคือการที่ชุมชนมีการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ได้วางไว้นั้น ย่อมต้องประสบกับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนจะต้องร่วมกันระดมความคิดเห็นเพื่อหาทางแก้ไข หรือขจัดกับอุปสรรคดังกล่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นฝ่ายดำเนินการเอง

ดังนั้นจากการปรับตัวของชุมชน (A) การบูรณาการหรือการประสานงานต่าง ๆ ของชุมชน (I) การตั้งวัตถุประสงค์และดำเนินการไปเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์โครงการชุมชน (G) และการจัดการกับความเครียดของชุมชน (L) ตามกระบวนการดังกล่าว จึงส่งผลต่อพัฒนาการการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถบรรลุตามเป้าหมายที่ชุมชนได้กำหนดเป็นพันธะสัญญาาร่วมกันไว้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

-ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย จัดกระบวนการช่วยเหลือการบริหารสถานศึกษาขนาดเล็กด้วยระบบเครือข่ายด้านบุคลากร ร่วมด้วยช่วยกัน โดยกำหนดให้ 1 โรงเรียน 1 บุคลากร เด่น แลกเปลี่ยนกันในการให้ความรู้แก่เด็ก 1 โรงเรียน 1 ภูมิปัญญาชุมชน ร่วมให้ความรู้แก่เด็ก

-ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับสถานศึกษาขนาดเล็ก

1) สถานศึกษาขนาดเล็ก ควรมีการดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาด้วยการวิจัยและพัฒนา อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเกิดผลในระดับที่พึงพอใจสูงสุด

2) สถานศึกษาขนาดเล็ก ควรมีการดำเนินการขยายผลการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาไปสู่โรงเรียนอื่น ๆ โดยมีการจัดระบบการขยายผลที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาผลข้างเคียง

3) สถานศึกษาขนาดเล็ก ควรประชาสัมพันธ์ผลงานให้โรงเรียนอื่น ๆ และเขตพื้นที่การศึกษาทราบ เพื่อการขยายผลอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก จากการวิจัยในครั้งนี้เป็นรูปแบบที่จำกัดในเรื่องของเวลา นั่นคือใช้ระยะเวลาในการพัฒนาเพียง 4 เดือน จึงควรมีการศึกษาผลของการพัฒนาโดยขยายระยะเวลาให้มากขึ้นแล้วเปรียบเทียบผลที่ได้

2.2 รูปแบบการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาขนาดเล็ก จากการวิจัยนี้เป็นการศึกษาทดลองในสถานศึกษาขนาดเล็ก 1 แห่งจึงควรมีการขยายผลการทดลองในสถานศึกษาขนาดเล็กแล้วเปรียบเทียบผลที่ได้